

Yashil IQTISODIYOT va TARAQQIYOT

ISSN: 2992-8902

Digital
Object
Identifier

INTERNATIONAL
STANDARD
SERIAL
NUMBER
SYSTEM-CENTRE

74-91 XALQARO DARAJA

MAXSUS SON, 2024

IJTIMOIY, IQTISODIY, SIYOSIY, ILMIY, OMMAKOP JURNAL

2024-YIL 18-19-APREL

**"RAQAMLI IQTISODIYOT SHAROITIDA AGROIQTISODIYOT VA
BUXGALTERIYA HISOBINING DOLZARB MUAMMOLARI VA
ULARNING YECHIMLARI" PROFESSOR NURILLA SULAYMONOVICH
SANAYEV TAVALLUDINING 85 YILLIGIGA BAG'ISHLANGAN**

XALQARO ILMIY-AMALIY KONFERENSIYA

SAMARQAND DAVLAT VETERINARIYA MEDITSINASI,
CHORVACHILIK VA BIOTEXNOLOGIYALAR UNIVERSITETI, 2024

Yashil

IQTISODIYOT va TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy, ilmiy, ommabop jurnal

Bosh muharrir:

Sharipov Kongiratbay Avezimbetovich

Bosh muharrir o'rinbosari:

Karimov Norboy G'aniyevich

Elektron nashr. 678 sahifa.

E'lon qilishga 2024-yil 19-aprel kuni ruxsat etildi.

Muharrir:

Qurbonov Sherzod Ismatillayevich

Tahrir hay'ati:

Salimov Oqil Umrzoqovich, O'zbekiston fanlar akademiyasi akademigi
Abduraxmanov Kalandar Xodjayevich, O'zbekiston fanlar akademiyasi akademigi
Rae Kvon Chung, Janubiy Koreya, TDIU faxriy professori, "Nobel" mukofoti laureati
Osman Mesten, Turkiya parlamenti a'zosi, Turkiya – O'zbekiston do'stlik jamiyati rahbari
Sharipov Kongiratbay Avezimbetovich, t.f.d., prof., O'zR Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vaziri
Buzrukxonov Sarvarxon Munavvarxonovich, i.f.d., O'zR Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vaziri o'rinbosari
Axmedov Durbek Kudratillayevich, i.f.d., prof., O'zR Oliy Majlisi qonunchilik palatasi deputati
Axmedov Sayfullo Normatovich i.f.n., professor, MIM akademiyasi rektori
Xudoyqulov Sadirdin Karimovich, i.f.d., prof., TDIU YoMMMIB birinchi prorektori
Abduraxmanova Gulnora Kalandarovna, i.f.d., prof., TDIU Ilmiy ishlar va innovatsiyalar bo'yicha prorektori
Kalonov Muxiddin Baxritdinovich, i.f.d., prof., "O'IRIAM" ilmiy tadqiqot markazi direktori – prorektor
Yuldashev Mutallib Ibragimovich, i.f.d., TMI professori
Samadov Asqarjon Nishonovich, i.f.n., TDIU professori
Slizovskiy Dimitriy Yegorovich, t.f.d., Rossiya xalqlar do'stligi universiteti professori
Mustafakulov Sherzod Igamberdiyevich, i.f.d., prof., Xalqaro "Nordik" universiteti rektori
Aliyev Bekdavlat Aliyevich, f.f.d., TDIU professori
Axmedov Ikrom Akramovich, i.f.d. TDIU professori
Po'latov Baxtiyor Alimovich, t.f.d., professor
Eshtayev Alisher Abdug'aniyevich, i.f.d., TDIU professori
Isakov Janabay Yakubbayevich, i.f.d., TDIU professori
Musyeva Shoira Azimovna, SamDu IS instituti professori
Axmedov Javohir Jamolovich, i.f.f.d., "El-yurt umidi" jamg'armasi ijrochi direktori o'rinbosari
Toxirov Jaloliddin Ochil o'g'li, t.f.f.d., TAQU katta o'qituvchisi
Xalikov Suyun Ravshanovich, i. f. n., TDAU dotsenti
Kamilova Iroda Xusniddinovna, i.f.f.d., TDIU dotsenti
Nosirova Nargiza Jamoliddin qizi, i.f.f.d., TDIU dotsenti
Rustamov Ilhomiddin, f.f.n., Farg'ona davlat universiteti dotsenti
Fayziyev Oybek Raximovich, i.f.f.d. (PhD), Alfraganus universiteti dotsenti
Sevil Piriyeva Karaman, PhD, Turkiya Anqara universiteti doktoranti
Mirzaliyev Sanjar Maxamatjon o'g'li, TDIU mustaqil tadqiqotchisi
Utayev Uktam Choriyevich, O'zR Bosh prokuraturasi boshqarma boshlig'i o'rinbosari
Ochilov Farxod, O'zR Bosh prokuraturasi iqtisodiy jinoyatlarga qarshi kurashish departamenti bo'limi boshlig'i
Yaxshiboyeva Laylo Abdisattorovna, TDIU katta o'qituvchisi

Ekspertlar kengashi:

Berkinov Bazarbay, iqtisodiyot fanlari doktori, professor
Hakimov Ziyodulla Ahmadovich, i.f.d, TDIU dotsenti
Tuxtabayev Jamshid Sharafetdinovich, i.f.f.d, TDIU dotsenti
Xamidova Faridaxon Abdulkarim qizi, i.f.d., TMI dotsenti
Babayeva Zuhra Yuldashevna, TDIU mustaqil tadqiqotchisi

Muassis: "Ma'rifat-print-media" MChJ

Hamkorlarimiz: Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti, O'zR Tabiat resurslari vazirligi, O'zR Bosh prokuraturasi huzuridagi IJQK departamenti.

MUNDARIJA

Benazir ustozni yod etib	10
Samarqand davlat veterinariya meditsinasi, chorvachilik va biotexnologiyalar universiteti jamoasi	
Qishloq xo'jaligi taraqqiyotining ustuvor yo'nalishlari.....	12
Yunusov Xudaynazar Beknazarovich	
Agroklasterlarda biznes jarayonlari moliyaviy natijalari hisobini takomillashtirish	14
Alikulov Abdimo'min, Koshkaldal Irina	
Assessment of the ESG rating of banks.....	19
Ruziyeva Elvira, Eshmuradov Ulugbek	
Contract Preferences of Smallholders: Evidence From a Study on Potato Production in Uzbekistan	24
Sanaev Golib, Sanaeva Rakhima, Nurullaev Ulmasjon, Nurullaeva Bakhora, Sanaev Anvar	
Taxation Systems in the Agricultural Production Sphere in the Context of Resistance to Shadow Economy	34
Koshkaldal Iryna, Dombrovska Olena, Alikulov Abdimumin	
Factors Influencing Farmers' Cooperation in Irrigation: A Study of Samarkand Province, Uzbekistan	39
Tadjiev Abdusame Abduxamidovich	
Xalqaro standartlar asosida qishloq xo'jaligida kapital qo'yilmalar hisobi hamda hisobotlarini takomillashtirish.....	43
Xasanov Baxodir Akramovich, Egamberdiyeva Salima Rayimovna, Raxmatov Jonibek Ismoil o'g'li	
Tijorat banklarida ichki auditida muhimlik va auditor riski masalalari.....	50
Ibragimov Abdugapur Karimovich, Qo'ldoshev Dilshod Melixurozovich	
Agroklasterlar ichki sotish jarayonida transfert baholarni belgilashni tashkiliy-uslubiy jihatlarini	57
Eshmuradov Ulug'bek Tashmuratovich	
Auditda regression tahlilni qo'llashning xususiyatlari	64
Tajekeev Ziyatdin Kobeyisovich	
Uzumchilik fermer xo'jaliklarida ishlab chiqarish xarajatlari hisobini takomillashtirish.....	67
Ibragimov Mansur Mardonovich	
Xalqaro standartlar asosida qishloq xo'jaligida aktivlarni tasniflash, ularning hisobi va hisobotini takomillashtirish.....	71
Egamberdiyeva Salima Rayimovna	
The Place of Digitalisation in the Rural Areas Development of Ukraine.....	76
Riasnianska A. M., Kniaz O. V.	
Yalpi ichki va hududiy mahsulotning ko'payishida faol tadbirkorlikning o'rni	79
Salamov Ibroxim, Kudratov Rizo Turdibayevich, Nazarova Maryam Sharipovna	
Inflyatsion targetlash rejimining pul-kredit siyosatini amalga oshirishdagi ahamiyati	84
Fayziyev Oybek Raximovich	
Asalarichilikning qishloq xo'jaligi iqtisodiyotidagi o'rni va uni rivojlantirish istiqbollari.....	89
Alikulov Abdimo'min Ismatovich, Ishturdiyev Hasan Abdigapparovich	
Uzumchilik majmuining tashkiliy-iqtisodiy mexanizmi va uning tamoyillari.....	94
Boltayev Nazarbek Narzullayevich	
Mintaqaviy klasterning xususiyatlari.....	98
Urdushev Hamrakul	
Considerations for Bolstering Entrepreneurship in the Evolution of the Domestic Economy	102
Shadiyeva Gulnora Mardiyevna	
Chorvachilik tarmog'ida ishlab chiqarish samaradorligini oshirish imkoniyatlari.....	107
Kudratov Rizo Turdibayevich, O'roqov Feruz Ibodullayevich	
Oziq-ovqat xavfsizligini ta'minlashda qishloq xo'jaligi mahsulotlari yetishtirishning hududiy jihatlarini	112
Kazakova Zulayho Salaxiddinovna, Nazarova Maryam Sharipovna	

Yalpi ichki mahsulot va uni hisoblashni takomillashtirish yo'llari.....	117
Xalmurzaev Mansur, Abdushukurov Xondamir	
Qishloq xo'jaligi korxonalarida tovar-moddiy qiymatliklar hisobini takomillashtirish yo'nalishlari.....	122
Raximova Umida Rabbimovna	
Mamlakatimiz agrar tarmog'ida innovatsiyalarga asoslangan tadbirkorlikni rivojlantirish.....	127
Olimova Nodira hamrakulovna	
Banklarda ichki auditni xalqaro audit standartlari asosida takomillashtirish.....	131
Rizayev Nurbek Qodirovich, Boymatova Chinora Ilxomovna	
Agroklastarlarda asosiy vositalarni modernizatsiyalash va ta'mirlash xarajatlari hisobini takomillashtirish.....	137
Alikulov Abdimo'min Ismatovich, Ibodullaev D., Abdushukurov Xondamir Botiraliyevich	
Davlat budjetida boshqaruv xarajatlarini moliyalashtirishni takomillashtirish yo'llari va xarajatlarining optimallashtiruv muammolari.....	142
Narziyeva Guzal Baxtiyorovna	
Bandlikni ta'minlash va kambag'allikni qisqartirishni yuzaga keltiruvchi sabablar hamda ularning yechimi.....	146
Ahmatova Qunduzbonu Asliddinovna, Sunnatullayev Musurmon Sunnatullo o'g'li, Salamov Ibroxim	
Global iqtisodiy rivojlanish sharoitida yashil iqtisodiyot muammolari	151
Tirkashev Farhod Mahmudovich, Musurmonov Nodirbek Ahmadovich	
Menejer boshqaruvida boshqaruv mehnati va guruhlar dinamikasi	155
Xasanova Sitara Islamovna	
G'allachilik klasterlarida buxgalteriya hisobi shakllarini takomillashtirish.....	158
Yuldashev Sherali Xaitovich	
Современность услуг агропромышленного комплекса в условиях инновационной экономики положение дел	163
Тураев Баходир Хатамович, Рузиев Хамрокул Жураевич	
Влияние внешних факторов на эффективность производства животноводства.....	170
Хамдамова Насиба Аблакуловна	
Banklarda ichki auditni rejalashtirish masalalari.....	173
Ibragimova Iroda Rashid qizi, Safarov Abdumajit Abdixamidovich	
The Importance of Digital Technologies in the Development of Agriculture.....	179
Rabbimov Elbek Abdulloyevich	
Yakka tartibdagi tadbirkorlarni soliqqa tortish o'zini o'zi band qilishni davlat tomonidan tartibga solish shakli sifatida.....	182
Pardayeva Ozoda Mamayunusovna, Javmanov Jamshed Abdusamatovich	
O'zbekiston pensiya tizimida pensiya hisoblash va to'lashni rivojlantirishda xorijiy mamlakatlar tajribasini uyg'unlashtirish.....	186
Xasanov Baxodir Akramovich, Nurmanov Din-Axmed Tileubayevich	
Uzumchilik mahsulotlari eksportini oshirish omillari	193
Ibragimov Mansur Mardonovich	
Korxonalarning xo'jalik faoliyati hisobining mohiyati, ahamiyati va hisob turlari.....	196
Ishturdiyev Hasan Abdigapparovich, Tilabov Shohruh Baxriddin o'g'li, Irisboyev Raxmatilla Shavkat o'g'li	
Raqamli iqtisodiyotning o'zbekistondagi holati va uning rivojlanish istiqbollari	200
Kazakova Zulayho Salaxiddinovna, Abdullayev Sanjar Sayfiddin o'g'li, Sunnatullayev Musurmon Sunnatulla o'g'li	
Fermer xo'jaliklar faoliyatida investitsiyalarning o'rni.....	204
Nomozova Mahliyo Mamirjon qizi, Yuldashev Muhammad Utkir o'g'li, Solijonova Diyora Xaydarali qizi, Saydullayev Akbarali Akram o'g'li, Urazov Jamshidjon Sa'dullayevich	
Raqamli iqtisodiyotning o'rni va joriy etishdagi imkoniyatlari.....	209
Salamov Ibroxim, Javmanov Jamshed Abdusamatovich, Ummatov Begzod Ikrom ugli, Bekpolatov Sultonxon Sherzod ugli	
Raqamli iqtisodiyot sharoitda asosiy vositalarni hisobga olishni takomillashtirish.....	214
Xatamov Kobil Xayriyevich, Sodiqov Xayrulla Sattorovich	
Improving Cost Accounting for Sales of Agricultural Products in Farms	218
Abdimumin Alikulov, Ulugbek Eshmuradov, Khondamir Abdushukurov	

Servis korxonalarini raqamli iqtisodiyotga o'tkazishning tashkiliy-iqtisodiy mexanizmlarini takomillashtirish	224
Kurbanova Raxima Jamshedovna	
Raqamli iqtisodiyotning bugungi kundagi holati.....	228
Nurmanov Sherzod Xujayarovich, Eshimova Gulandom Botir qizi, Daniyarov Xurshid Baxtiyarovich	
Qoramolchilikda ozuqa ta'minotini yaxshilash yo'llari	233
Nurullayev Ulug'bek Uytalovich, Urazov Jamshidjon Sa'dullayevich	
Meva-sabzavotchilik klasterlarida faol tadbirkorlikning iqtisodiy samaradorlikni oshirishdagi o'rni	236
Ibroxim Salomov, Roziyeva Gulxayo Chorievna	
Qishloq xo'jaligini rivojlantirishning o'ziga xos xususiyatlari.....	242
Tirkashev Farhod Mahmudovich, Isaxonov Shaxzodjon Nurali o'g'li	
O'zbekiston chorvachiligidagi muammolar va ularning yechimi.....	246
Xudoyberdiyeva Marifat Umarovna, Xamdamova Nasiba Ablakulovna, Esirgapov Diyor Akramovich, Ulmasov Tohir Suvonqulovich	
Qishloq xo'jaligi iqtisodiyotini rivojlantirishda raqamli texnologiyalarning o'rni va ahamiyati	249
Kazakova Zulayho Salaxiddinovna, Ulmasov Amirxon Rasul o'g'li, Botirov Bekzod Ulug'bek o'g'li	
Механизмы и инструменты финансирования малых и средних сельскохозяйственных предприятий (На примере Центральноазиатского региона).....	253
Худойбердиева Асила	
Agroklastarlarda kapital qo'yilmalar hisobini xalqaro standartlar asosida takomillashtirish masalalari.....	259
Irisboyev Rahmatillo Shavkat o'g'li, Jo'rayeva Diyora Olimjonovna, Eshmuradov Ulug'bek Tashmuratovich	
Milliy iqtisodiyotda kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni rolini oshirishning ustuvor yo'nalishlari	265
Saidxonov Akmalxon	
Improving Accounting and Auditing of Inventories in Agricultural Clusters	269
Raximova Umida Rabbimovna	
Maishiy xizmatlar sohasining rivojlanish tendensiyalari va kambag'allikni qisqartirishdagi o'rni.....	272
Rajabov Navruzbek Azimjonovich	
Chorvachilik tarmog'ida mahsulotlarni qayta ishlash samaradorligini oshirish imkoniytlari	277
Salomov Ibroxim, Nurmanov Sherzod Xujayarovich, Hotamov Adhamjon Asqarjon o'g'li	
Порядок применения и актуальность международных стандартов финансовой отчетности в деятельности коммерческих банков и предприятий	282
Нарзиева Гузал Бахтиёровна, Хомидов Асилбек Отабек угли, Асомиддинов Хусан Асомиддин угли, Болтабаев Диёрбек Омондурди угли	
Savdo korxonalarida segmentar hisobning o'rni va ahamiyati	286
Mardonov Mamed Shavkatovich, Bobomuradova Sarvinov Ziyadullayevna	
Livestock Development Problems and Prospects in Uzbekistan	289
Khamdamova Nasiba Ablakulovna, Ulmasova Oyul Bakhtiyarovna, Xudayberdiyeva Marifat Umarovna	
Понятие и учет капитальных вложений в агрокластерах.....	292
Жураева Диёра Олимджановна	
Xizmat ko'rsatish korxonalarini innovatsion modernizatsiyalashda iqtisodiy samaradorlikni hisoblash metodini takomillashtirish	297
Kurbanova Raxima Jamshedovna, Umurzoqova Sevinch Karim qizi	
Tarmoq mahsulotlarini ishlab chiqarish va sotishda innovatsion texnologiyalarni qo'llashning iqtisodiy samaradorligi	301
Nazarova Maryam Sharipovna, Kazakova Zulayho Salaxiddinovna	
Maishiy xizmatlar sohasini tashkiliy-iqtisodiy mexanizmlarini takomillashtirishda raqamli innovatsion texnologiyalarning roli va ahamiyati	304
Quliyev Begimqul Melikovich	
O'zbekiston iqtisodiyotining rivojlanishi va iqtisodiy o'sish uchun barqaror investitsiya muhitini ta'minlash masalalari.....	308
Raximova Umida Rabbimovna, Elmurodova Dilnoza Farxodovna	

Biznesni qo'llab-quvvatlashda iqtisodiy-ijtimoiy holatni yaxshilash imkoniyatlari	311
Salamov Ibroxim, Janibekov Faxriddin Beknazarovich, Ulmasova Oygul Baxtiyorovna, Xudayberdiyeva Marifat Umarovna	
G'alla urug'chiligidagi boshlang'ich hisob va ichki nazoratni takomillashtirish	315
Yuldashev Sherali Xaitovich, Yusupov Uchqun, Zokirov Behruz	
Baliqchilik xo'jaliklarini rejalashtirishning ahamiyati va bosqichlari	318
Dosmuratova Shaxista Kengashovna	
"Yashil" iqtisodiyot: konsepsiyaning shakllanishi va asosiy kategoriyalari	321
Tirkashev Farhod Mahmudovich, Toshpulatova Kamola Xurshed qizi	
Sutchilik yo'nalishidagi xo'jalik yurituvchi subyektlar faoliyatida marketing elementlaridan foydalanish	324
Urazov Jamshidjon Sa'dullayevich	
Biznes jarayonlarida "xarajat" va "tannarx" kategoriyalarining nazariy jihatlarini	328
Xondamir Abdushukurov, Ulug'bek Eshmuradov	
Перспективы развития бухгалтерского учета и аудита на основе международных стандартов	333
Рахимова Умида Раббимовна, Асомиддинов Хусан Асомиддин угли, Болтабаев Диёрбек Омондурди угли, Хомидов Аслбек Отабек угли	
Asosiy vositalarni hisobga olishning xalqaro va milliy standartlarda aks ettirishning farqli jihatlarini	336
Xatamov Kobil Xayriyevich, Turabaeva Ozoda Ilxambekovna	
Qishloq hududlarida ekoturizm maskanlarining turistik salohiyati va sig'imi tahlili	340
Abduraxmanova Aqida Fayzulla qizi, Xoshimova Sevara Bahromovna, Sayfullaev Umidulla Fazliddin o'g'li	
Chorvachilik tarmoqlarida otchilik infratuzilmasining hozirgi holati va istiqboldagi iqtisodiy samaradorligini oshirish imkoniyatlari	346
Salamov Ibroxim, Nurmanov Sherzod Xujayarovich, Tursunov Alpomish Amanovich, Yo'ldoshev Raxim Nuriddin o'g'li	
Qishloq xo'jaligi klasterlari va fermer xo'jaliklari faoliyatida raqamli texnologiyalardan foydalanish imkoniyatlari	351
Nasimjon Babayev, Dilorom Yorbekova, Umidullo Fayzullayev	
Agroklasterlarda biznes jarayonlari sotish hisobini takomillashtirish	354
Abdunazarova Sevinch, Aliqulova Zebuniso, Eshmuradov Ulug'bek Tashmuratovich	
Iqtisodiyotni modernizatsiyalash sharoitida qishloq xo'jalik ishlab chiqarishining samaradorligi	360
Kudratov Rizo Turdibayevich, Abduxaliqova Farangiz Abduxoliq qizi	
Increasing Efficiency of Catering Enterprises Through Modernization	365
Kurbanova Rakhima Jamshedovna	
Chorvachilik majmuasi infratuzilmasi va uni rivojlantirish	369
Nurmanov Sherzod Xujayarovich, Aslonov Xotamjon Sharibboy o'g'li	
Davlat-xususiy sherikchiligini rivojlantirishda klasterlarning ahamiyati	373
Tirkashev Farhod Mahmudovich, Raxmatullayev Sherzod Mexriddinovich	
Studying the Features of Innovative Development in The Agricultural Sector of the Economy	377
Yorbekova Dilorom Muxammadkulovna	
Chorvachilikda klasterlashning ayrim masalalari	380
Urdushev Hamrakul, Mavliyanov Majid Tuychiyevich	
Issues of Development of "Green Economy" in the Context of the Actualization of the Problem of Ecology and Climate Change	385
Mukhayyo Dustova	
Xizmatlar sohasi rivojlanishining aholi turmush darajasiga ta'siri	390
Xudoyberdiyeva Marifat Umarovna	
Baliqchilik xo'jaliklarini rivojlantirish prognozini ishlab chiqish masalalari	393
Dosmuratova Shaxista Kengashovna	
Mahalliy soliqlar va mahalliy yig'imlarning iqtisodiy mohiyati	396
Tirkashev Farhod Mahmudovich, Asomiddinov Husan Asomiddin o'g'li	
Turizm korxonalari hisob siyosatini shakllantirish	400
Ibragimov Mansur Mardonovich	

Korxonalarda moliyaviy holatini ifodalovchi ko'rsatkichlar tahlili	404
Isturdiev Hasan Abdigapparovich, Tilabov Shohruh Baxriddin o'g'li, Yusupova Ergashoy	
Innovatsiya, innovatsion iqtisodiyot atamalarining mohiyati va ulardan samarali foydalanish yo'llari.....	408
Xudoyberdiyeva Marifat Umarovna, Boyjigitov Kamronmirzo Sobirjon o'g'li, Obloberdiyev Shuxrat Sharof o'g'li	
The Processing Indicators of Livestock Products on the Basis of Economic Statistical Models	411
Yorbekova Dilorom Muxammadkulovna, Hotamov Adhamjon Asqarjon o'g'li	
Paxta-to'qimachilik klasterlarida tola ishlab chiqarish xarajatlari tahlili	414
Alikulov Abdimo'min Ismatovich, Farangiz Rustamova	
Meva-sabzavotchilikni rivojlantirishda klaster yondashuvining afzalliklari	419
Eshankulov Sirojiddin Xakimovich	
Prospects for Leaving the Population Out of Poverty	424
Javmanov Jamshed Abdusamatovich, Radjabov Navruzbek Azimjonovich, Uralov Baxtiyor Maxmudovich, Fayzullayev Umidullo Xayrullo o'g'li	
Tijorat banklarida korrupsiyaga qarshi kurashishning kompayens nazorati usullarini takomillashtirish.....	429
Sultonov Abrorbek Umarali o'g'li, Axmedov Shuxrat Xikmatullayevich	
Segmentar va moliyaviy hisobot tuzishda xo'jalik yurituvchi subyektlar mulkini baholashning metodologik muammolari	435
G'olibjon Alikulov	
Raqamli iqtisodiyotga o'tish orqali yashirin iqtisodiyotni jamiyatga ta'sirini kamaytirish	439
Uralov Baxtiyor Maxmudovich, Abdusalomov Farruh G'ayrat o'g'li	
Sustainable Farming Futures: the Economic Need of Climate Change Program in Uzbekistan.....	443
Akhmadjon Nurullaev, Sanayeva Raxima Amirqulovna, Visola Khasanova, Bakhora Nurullaeva, Anvar Sanaev	
Problems and Prospects of Cadastral Valuation of Land Resources in the Republic of Kazakhstan	447
Berdimurat Nazimgul, Bassybekova Zh.B.	
Значение цифровизации в сельском хозяйстве	451
Сыздықова Азиза Оралбайқызы, Сапарова Айнура Алпамысовна	
Xizmatlar sohasi samaradorligini oshirish masalalari	456
Mirzayev Qulmamat Jonuzakovich, Mardanova Mohidil Otabek qizi, Mirzayev Azzamjon Jonuzokovich	
Aholini o'z-o'zini bandlikka jalb qilish orqali ishsizlik darajasini pasaytirish.....	461
Javmanov Jamshed Abdusamatovich, Jo'rayev Sherali Anor o'g'li	
Innovatsiyani joriy qilishning fermer xo'jaliklari daromadlariga ta'siri	465
Eshboyev Diyorbek Yo'ldosh o'g'li, Sinayev Sherali Islom o'g'li, Ismoyilov Azamat Isroyilovich	
Moliyaviy hisobotning xalqaro standartlariga muvofiq daromadni tan olish masalalari.....	471
Kozimjonov Abrorbek	
O'zbekistonda kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni rivojlantirishda raqamli texnologiyalarning yutuqlari va muammolari.....	475
Ochilova Mohigul Toshtemir qizi	
Soliq ma'murchiligida raqamli iqtisodiyotning ahamiyati va uning ilmiy-nazariy asoslari tahlili	479
Uralov Baxtiyor Maxmudovich, Javmanov Jamshed Abdusamatovich, Holmirzayev Sardor Ravshan o'g'li, Tursinaliyev Abdulaziz Shokirjon o'g'li	
O'zbekistonda davlat xizmatlari ko'rsatish milliy tizimini rivojlanishi: xronologik tahlil.....	484
Hasanov Habibullo	
Chorvachilikning mamlakat iqtisodiyotidagi ahamiyati va uning rivojlanishi.....	488
Xamdamova Nasiba Ablakulovna, Tirkashev Farxod Mahmudovich, Sayfullayev Akbar Xoljigit o'g'li, Erkinov Samandar Maxmudovich	
O'zbekiston chorvachiligiga oid FAO ma'lumotlari haqida	493
Pardayeva Kamola	
Moliyaviy hisobotning xalqaro standartlariga muvofiq xaridorlar bilan tuziladigan shartnomalar asosida tushumni hisobga olishning ahamiyati	498
Norbekov Davron	
Paxtachilik klasterlarida ishlab chiqarishga ta'sir etuvchi omillarning tahlili	502
Javmanov Jamshed Abdusamatovich, Abduraxmonov Orifbek Odiljon o'g'li	

Raqamli iqtisodiyotning zamonamizdagi bugungi o'rne	506
Tirkashev Farhod Mahmudovich, Zarmaxmatov Nomojjon Baxodir o'g'li	
Improving Cost Audit in Innovation Activities	510
Mustafoev is the son of Akbar Mustafa	
Konsolidatsiyalashgan moliyaviy hisobotni mxs asosida transformatsiya qilish zaruriyati	514
Xolmurodov Otabek	
Klasterlarni tashkil etishning tashkiliy-iqtisodiy mexanizmlari va ularning mamlakat iqtisodiyotida tutgan o'rne	521
Javmanov Jamshed Abdusamatovich, Homidov Aslbek Otabek o'g'li, Asomiddinov Husan Asomiddin o'g'li, Boltayev Diyorbek Omondurdi o'g'li	
Soliq imtiyozlarini nazariy asoslash va huquqiy tartibga solish	526
Uralov Baxtiyor Maxmudovich	
Sug'urta shartnomalari va sug'urta majburiyatlari hisobini moliyaviy hisobotning xalqaro standartlari asosida takomillashtirish	531
Ochilov Ilyos Keldiyorovich	
Обеспечение привлекательности инвестиции коммерческих банков	537
Назаров Килич Холмурадович, Нафасов Шохрухбек Хошимович	
O'zbekistonda tashqi savdoning rivojlanishi va muammolari	539
Xudayberdiyev U.	
Raqamli iqtisodiyot sharoitida mehnatga haq to'lashning nazariy jihatdan tashkiliy-iqtisodiy asoslari	542
Rajabov Navruzbek Azimjonovich, Toshmurodova Dilbar Muzaffar qizi	
Human Capital in Education	546
Ibragimov Mansur Mardonovich, Ergashev Olloyor	
Qishloq joylarida xizmat ko'rsatish sohasini rivojlantirish hamda o'zini o'zi band qilish orqali ishsizlikni kamaytirishning nazariy asoslari	551
Jo'rayev Sherali Anor o'g'li, Abdikarimov Nazirbek Odil o'g'li, Uralov Baxtiyor Maxmudovich	
Uchqora uzumi-mayizini yetishtirishning iqtisodiy samaradorligini oshirish imkoniyatlari	555
Salamov Ibroxim, Kudratov Rizo Turdibayevich, Janibekov Faxriddin Beknazarovich	
Moliyaviy natijalarning tavsifini takomillashtirish	561
Yusupova Farizabonu Zarifovna	
Kambag'allik va uni qisqartirish yo'llari	564
Tirkashev Farhod Mahmudovich, Do'stiyorov Mirabbos Erkin o'g'li	
Raqamli iqtisodiyot sharoitida aholi turmush darajasini oshirishda xizmat ko'rsatish sohasining ahamiyati	568
Xolmurodov Otabek	
O'zbekistonda aholi turmush darajasi va daromadlarining o'ziga xos xususiyatlari	570
Rajabov Navruzbek Azimjonovich, Uralov Baxtiyor Maxmudovich, Saidmurodov Sardor Mirsalohovich	
SWOT-анализ конкурентоспособности национального туризма в Узбекистане в условиях преодоления последствий пандемии	574
Ochilova Mohigul Toshtemir qizi, Abduzoirov Sarvarbek	
Ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirish va aholi turmush darajasini yanada yaxshilashda iqtisodiy samaradorlikni oshirishning ahamiyati	577
Salamov Ibroxim, Kudratov Rizo Turdibayevich, hamdamova Nasiba Ablakulovna	
Jahon iqtisodiyoti va xalqaro savdo munosabatlari	582
Tirkashev Farhod Mahmudovich, Xo'jaqulov Inomjon Rustam o'g'li	
Xizmat ko'rsatish sohasini raqamli iqtisodiyot sharoitiga mos rivojlantirishning ayrim masalalari	586
Mirzayev Qulmamat Jonuzakovich, Sherzodova Diyora Sherzod qizi	
Turistik destinatsiyalarni rivojlantirish orqali turistik zonalarini takomillashtirish	589
Raxmonov Siyovush Turob ug'li, Ochilova Mohigul Toshtemir qizi	
Ivermektin, klozantel, iversantapulus dori vositalarining marketing tahlili	592
Raxmadullayev Humoyun Rashid o'g'li, Farmonov Nizom, Salamov Ibroxim	
Цифровая оптимизация для экологической безопасности в агропромышленном комплексе	597
Юнусов Худайназар Бекназарович, Сафарова Лола Улмасовна	

Смысловой – системный анализ процессов обработки плодов и овощей энергии начального импульса.....	602
Курбанов Жамшед Маджидович, Курбонова Мадина Жамшедовна	
Формирования алгоритма расчета эффективности транспортно-логистической системы поставок грузов.....	605
Кубаев Улугбек	
Роль и потенциал севооборота в создании устойчивых и экологически чистых систем в сельском хозяйстве на основе цифровизации	611
Юнусов Худайназар Бекназарович, Сафарова Лола Улмасовна	
Qoramollar uchun ozuqa ratsionini tuzishda innovatsion yondashuv	617
Mavlyanov Majid Tuychiyevich	
Landshaft bog'dorchilikni rivojlantirishda autocad dasturining o'rni.....	624
Ravshanov Sanjar Tolibjonovich, Sulaymonov Mirobid Abduxolikovich	
Aniq qishloq xo'jaligida o'zgaruvchan me'yorlarni qo'llash	628
Akbarov Husan O'zbekxonovich, Bekzod Qudratov	
Raqamli iqtisodiyotda neyron tarmoqlaridan foydalanishning ahamiyati	634
Otoboyeva Aziza Shakirovna	
Iqtisodiy masalalarni tahlil qilish, me'yorlash, rejalashtirish, baholash hamda bashorat qilishda korrelyatsiya va regressiya usuli	637
Aktamova Vasila Uktamovna, Axtamova Umida O'ktam qizi	
Iqtisodiy ekonometrik modelni tuzish hamda avtokorrelyatsiya mavjudligini aniqlash	641
Raximov Abdulaxad Nematovich	
O'zbekistonda qishloq xo'jaligi mahsulotlarini yetishtirishda agrovoltaiika texnologiyasini qo'llash istiqbollari	646
Berdiyev G'ayrat Ibragimovich, Eshpulatov Dostonbek Baxodir o'g'li, Malikova Sevinch Telman qizi	
Развитие системы цифровизации в сельском хозяйстве и в народной медицине	650
Рахмонов Фариз Зафаржонович, Мухиддинова Сабрина Мунисовна, Усманова Лайло Рахматуллаевна, Рахмонова Хабиба Нуруллаевна	
Raqamli iqtisodiyot fanlarini o'qitishda zamonaviy pedagogik metodlar va virtual onlayn kurslardan foydalanish.....	653
Sulaymonov Mirobid Abduxolikovich	
Qishloq xo'jaligini boshqarishda raqamli texnologiyalardan foydalanishning afzalliklari	656
Ravshanov Sanjar Tolibjonovich	
Ekin maydonlari tuproqlarini tahlil qilish va boshqarishda sun'iy intellekt tizimlaridan foydalanishning o'rni..	660
Otoboyeva Aziza Shakirovna, Artikov Farxod Sayfiddinovich, Usanov Yoqub Dilmurod o'g'li	
О некоторых нестандартных способах решения иррациональных уравнений	664
Актамова Василя Уктамовна	
Корхоналарни тугатишнинг норматив ва ташкилий-услугий таъминотини такомиллаштириш	666
Дусмуратов Раджапбай Давлатбаевич	
Юридик шахсларни тугатишнинг норматив-ҳуқуқий таъминоти.....	670
Давлетов Икрам Рахимберганович	
Саноат корхоналарида мулкый муносабатларни тартибга солишнинг илмий назарий асослари.....	674
Бобобеков Эргаш Абдумаликович	

O'ZBEKISTON PENSIYA TIZIMIDA PENSIYA HISOBLASH VA TO'LASHNI RIVOJLANTIRISHDA XORIJIY MAMLAKATLAR TAJRIBASINI UYG'UNLASHTIRISH

Xasanov Baxodir Akramovich

Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti professor i.f.d.

Nurmanov Din-Axmed Tileubayevich

Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti mustaqil izlanuvchisi

Annotatsiya: O'zbekistonda ijtimoiy davlat konsepsiyasini hayotga izchil joriy etishning ustuvor yo'nalishlaridan biri sifatida pensiya tizimini takomillashtirish, pensionerlarning farovonlik darajasini oshirish masalalariga alohida ahamiyat qaratilmoqda, shundan kelib chiqqan holda, mazkur maqolada pensiya tizimini isloh qilish borasida dunyo mamlakatlari tajribasini umumlashtirish asosida pensiya hisoblash va to'lash tizimini isloh qilish borasida taklif va tavsiyalar ilgari surilgan.

Kalit so'zlar: pensiya tizimi, demografik omillar, raqobatbardoshlik, inson kapitali, pensiya yoshi, pensiya tizimi tamoyillari.

Abstract: As one of the priority areas for the consistent implementation of the concept of a social state in Uzbekistan, special attention is paid to the issues of improving the pension system, increasing the level of well-being of pensioners, in connection with which this article put forward proposals and recommendations for the calculation and payment of pensions in the pension system of Uzbekistan in based on generalizing the experience of countries around the world in reforming pension systems.

Key words: pension system, demographic factors, competitiveness, human capital, retirement age, principles of the pension system.

Аннотация: В качестве одного из приоритетных направлений последовательного внедрения в жизнь концепции социального государства в Узбекистане особое внимание уделяется вопросам совершенствования пенсионной системы, повышения уровня благосостояния пенсионеров, в связи с чем в данной статье были выдвинуты предложения и рекомендации по начислению и уплате пенсий в пенсионной системе Узбекистана на основе обобщения опыта стран мира по реформированию пенсионных систем.

Ключевые слова: пенсионная система, демографические факторы, конкурентоспособность, человеческий капитал, пенсионный возраст, принципы пенсионной системы.

KIRISH

Dunyoning ko'pchilik rivojlangan mamlakatlarida pensiya tizimlari o'zining tadrijiy taraqqiyot yo'lini bosib o'tmoqda, mazkur taraqqiyot yo'li ko'p jihatdan demografik shart-sharoitlarning o'zgarishga yuz tutishi, birinchi navbatda esa aholining keksayishi bilan belgilanadi. Shu bilan bir qatorda, jahon xo'jaligida keyingi yillarda turli xil iqtisodiy va siyosiy omillarning ta'siri ostida past o'sish sur'atlari ko'zga tashlanmoqda. Ushbu global jarayonlarning chigallashishi taraqqiy etgan mamlakatlar pensiya tizimlarida ham chuqur inqirozli holatlarni keltirib chiqardi, bu esa, o'z navbatida, pensiya tizimining barqaror faoliyat ko'rsatishini ta'minlash masalalariga yetarlicha e'tibor qaratish lozimligini ko'rsatadi.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Mazkur maqolada milliy pensiya tizimi samaradorligini oshirish borasida xorijiy mamlakatlarning tajribasini o'rganishga katta e'tibor qaratiladi. Shundan kelib chiqqan holda ilmiy-tadqiqot ishi konsepsiyasini ro'yobga chiqarish maqsadida tadqiqot davomida xorijiy mamlakatlarning pensiya tizimini o'zaro solishtirish, ularni muayyan belgilari bo'yicha guruhlash, umumlashtirish usullarini qo'llagan holda milliy pensiya tizimi samaradorligini oshirish borasida ilmiy asoslangan taklif va tavsiyalar ilgari suriladi.

ADABIYOTLAR SHARHI

Butunjahon iqtisodiy forumi uslubiyo-tiga ko'ra, sog'liqni saqlash darajasi (shu jumladan, umr ko'rish davomiyligi o'sishi) davlatning raqobatbardoshligini belgilab beruvchi muhim omillardan biri hisoblanadi ^[1]. O'rtacha umr ko'rish davomiyligining o'sishi nafaqat hayot sifatining yaxshilanishini aks ettiradi, balki iqtisodiy o'sishning katta salohiyatga ega bo'lgan manbai ham hisoblanadi, chunonchi u bandlikni rag'batlantiradi va ayrim turdagi tovarlar va xizmatlar, shu jumladan, yuqori texnologiyali tibbiy xizmatlarga ichki talabning o'sishini rag'batlantiradi. Ayni chog'da, umr ko'rish davomiyligining o'sishi ijtimoiy ta'minot tizimiga moliyaviy yukning oshishiga olib keladi, bu esa barqaror rivojlanishdan manfaatdor bo'lgan mamlakatlarning hukumatlari tomonidan tezkor chora-tadbirlarni amalga oshirishni talab qiladi.

Odatda "pensiya ta'minoti" tushunchasi aholini qarilik va nogironlik bois mehnat layoqatini yo'qotishi, shu bilan bir qatorda, boquvchisini yo'qotish bilan bog'liq xatarlardan ijtimoiy himoya qilishning turli shakllarini o'z ichiga oladi ^[2]. Shundan kelib chiqqan holda, O'zbekiston Respublikasining "Fuqarolarning davlat pensiya ta'minoti to'g'risida"gi Qonunida fuqarolarning qariganda, mehnat qobiliyatini to'liq yoki qisman yo'qotganda, bo'quvchisiz qolganda ijtimoiy ta'minlanishdan iborat konstitutsiyaviy huquqlari mustahkamlab qo'yilgan ^[3].

Har qanday davlatda aholini pensiya bilan ta'minlash murakkab ijtimoiy-iqtisodiy tizimni aks ettiradi. Odatda, milliy pensiya tizimi bir-birini to'ldiruvchi unsurlardan tashkil topadi ^[4]. Pensiya tizimi kabi murakkab tuzilmaning eng muhim jihatlaridan biri shundaki, tizimning har bir unsuri, o'z navbatida, o'zining ichki tuzilmasiga ega bo'lgan tizim tashkil etuvchi quyi darajadagi unsurlardan tarkib topgan nisbatan alohidalashgan tizimni ifodalaydi ^[5].

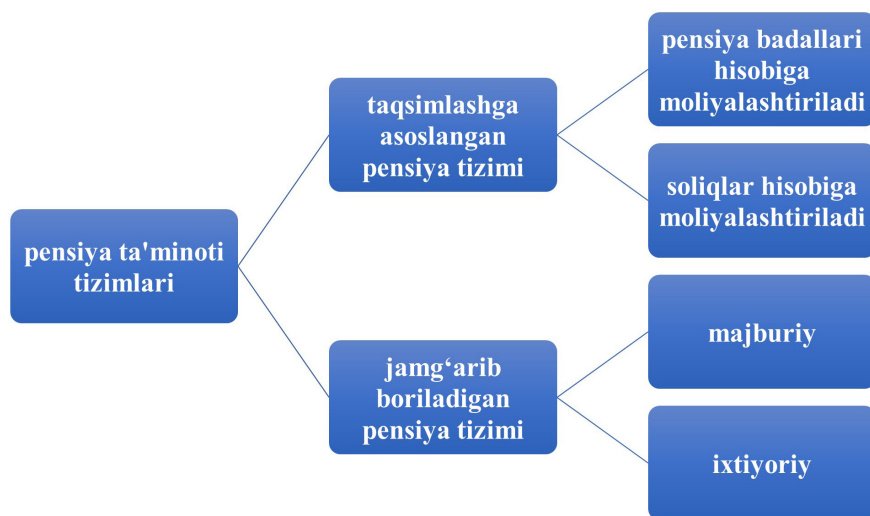
Xorijlik iqtisodchi David Blakening ilmiy ishlarida Buyuk Britaniya pensiya tizimi tadqiq etilgan. Xususan, pensiya tizimida amalga oshirilgan islohotlar, pensiya ta'minotiga ta'sir etuvchi risklar, pensiya fondlari aktivlarini investitsiyalash samaradorligi, pensiya ta'minotini moliyalashtirishning belgilangan badallar (defined-contribution) va belgilangan to'lovlar (defined-benefit) tizimini o'rganish asosida pensiya tizimining moliyaviy barqarorligini ta'minlash uchun nodavlat pensiya ta'minotini rivojlantirish borasida taklif va tavsiyalar berilgan ^[6].

Mahalliy iqtisodchilardan B.Mamatovning tadqiqotlarida ham milliy pensiya tizimi samaradorligini oshirish borasida xorijiy mamlakatlar, xususan, Singapur, Janubiy Koreya davlatlarining tajribasi o'rganilib, milliy pensiya tizimi samaradorligini oshirish borasida takliflar ishlab chiqilgan ^[7].

Pensiya tizimi ijtimoiy-iqtisodiy, siyosiy omillarning ta'siri ostida muttasil o'zgarishga yuz tutuvchi o'zgaruvchan tizim hisoblanadi, shu bois, dunyo mamlakatlarining pensiya ta'minoti tizimi borasida amalga oshirilayotgan islohotlarini muttasil tadqiq etib borish, ularning tajribasidan milliy pensiya tizimi samaradorligini oshirish borasida foydalanish imkoniyatlarini tahlil qilish muhim ahamiyat kasb etadi.

TAHLIL VA NATIJALAR MUHOKAMASI

Pensiya ta'minoti bugungi kunda har qanday demokratik davlatda yashovchi insonlarning ajralmas huquqi hisoblanadi. Ammo turli davlatlar pensiya tizimlari bir-biridan o'ziga xosliklari bilan ajralib turadi ^[8]. 1948-yilda qabul qilingan Butunjahon Inson huquqlari xalqaro deklaratsiyasining 22-moddasida jamiyatning har bir a'zosi har bir davlatning tuzilishi, shuningdek, uning iqtisodiy imkoniyatlaridan kelib chiqqan holda, ijtimoiy ta'minotga va o'zining qadr-qimmatini saqlash, shaxsning erkin rivojlanishi uchun zarur bo'lgan iqtisodiy, ijtimoiy va madaniy sohalardagi huquqini amalga oshirishga haqli ekanligi o'z aksini topgan.

1-rasm: Pensiya tizimining amaldagi ko'rinishlari

Jahon amaliyotida pensiya tizimini isloh qilishning majburiy pensiya sug'urtasi, aralash pensiya modeli, taqsimlanuvchi pensiya tizimlari o'rnini qoplovchi va pensiyani moliyalashtirishning jamg'arib boriladigan prinsipiga asoslangan pensiya modellari mavjud bo'lib, bu mamlakatning ijtimoiy-iqtisodiy holatidan kelib chiqib amalga oshiriladi. Iqtisodiyotda taqsimlanuvchi va jamg'arib boriladigan pensiya ta'minoti tizimlari sof holda uchramaydi va har bir mamlakat makroiqtisodiy, demografik yoki siyosiy omillar ustunligiga qarab, ushbu ikkala tizimning u yoki bu elementlaridan foydalanadi. Yevropa, Shimoliy Amerika mamlakatlari va Avstraliyada pensiya tizimining moliyaviy barqarorligini avtomatik tarzda tartibga solishning "avtomatik sozlash mexanizmi" ikki mezonga, ya'ni pensiya yoshi va pensiya sug'urtasi badallari stavkasi darajasi asoslanadi hamda ushbu mexanizmdagi tanlangan mezonlardan (o'zgaruvchilardan) birining o'zgarishi avtomatik ravishda pensiya tizimining moliyaviy barqarorligini qo'llab-quvvatlash maqsadida tizimning ishlash parametrlarining o'zgartirilishiga va unga moslashishga olib keladi. Janubiy Amerika, Janubiy-Sharqiy Osiyo mamlakatlari, Xitoy, Rossiya Federatsiyasi makroiqtisodiy, demografik va siyosiy jarayonlar dinamikasiga (davriy o'zgarishlar bilan) qarab, milliy pensiya ta'minoti tizimining faoliyatida qonunchilikni takomillashtirish orqali "qo'l"da boshqarishning ustunligi namoyon bo'ladi. Bunda islohotlarning mohiyati pensiya ta'minotining jamg'arib boriladigan tizimi asosida xususiy pensiya ta'minoti tizimiga o'tishdan iborat.

Quyida u yoki bu davlatga xos bo'lgan milliy pensiya tizimining o'ziga xos xususiyatlarini belgilovchi omillarni batafsil ko'rib chiqamiz:

Ijtimoiy omillar mamlakat darajasida ijtimoiy va mehnat munosabatlarining rivojlanganlik darajasini belgilaydi. Davlat rivojlanishining tarixiy va etnik-madaniy xususiyatlari, milliy mentalitet, jamiyatning dinga bo'lgan munosabati, davlat tomonidan strategik va taktik maqsadlarni ko'zlagan holda olib borilayotgan ijtimoiy siyosat, aholining ijtimoiy tarkibi, mehnat bozorida vaziyat, tarkib topgan ish haqi darajasi kabilarni ijtimoiy omillarga misol sifatida keltirishimiz mumkin.

Iqtisodiy omillar davlatning moliyaviy imkoniyatlari, milliy pensiya tizimining asosi va uning faoliyat ko'rsatish samaradorligini belgilab beruvchi iqtisodiy shart-sharoitlarni belgilab beradi. Iqtisodiy omillar sirasiga davlat moliyasining holati, jamiyat farovonligi darajasi, strategik maqsad va vazifalardan kelib chiqqan holda amalga oshiriluvchi iqtisodiy siyosat, davlatning iqtisodiyotdagi o'rni, mamlakatda ishlab chiqarishning rivojlanganlik darajasi kabilarni kiritishimiz mumkin.

Demografik omillar ham yuqoridagi omillar singari pensiya tizimining sifat va miqdoriy xususiyatlarini aniqlashda muhim mo'ljal sifatida xizmat qiladi, chunonchi demografik omillar jamiyatning pensiya himoyasiga bo'lgan ehtiyojlarini aks ettiradi. Demografik omillar o'z ichiga aholining yosh tarkibi, pensionerlarning jamiyatdagi ulushi, aholining o'sish sur'atlari, ish bilan band bo'lganlar va pensionerlarning nisbati kabi bir qator ko'rsatkichlarni qamrab oladi.

Pensiya tizimiga ta'sir ko'rsatuvchi omillarni tahlil qilish asnosida yaxlit tarzda pensiya tizimlarini tasniflashga harakat qilamiz. Pensiya tizimlarini tiplarga ajratish va tizimlashtirishning bir necha mezonlari mavjud. Bunda asosiy mezon sifatida davlatning o'rni muhim o'rin egallaydi. Milliy pensiya tizimiga davlat va xususiy tashkil etuvchilarning ta'siridan kelib chiqqan holda, pensiya tizimlarini quyidagi turlarga ajratishimiz mumkin^[9]:

- davlat pensiya tizimi (davlat pensiya ta'minoti ustunlik qiladi);
- aralash tizim (davlat va xususiy pensiya ta'minotining o'ziga xos qorishmasi);
- xususiy pensiya ta'minoti (xususiy pensiya ta'minoti ustunlikka ega bo'ladi).

Pensiya tizimlarini tizimlashtirishning navbatdagi mezoni sifatida moliyalashtirish tamoyilidan foydalanish mumkin^[10]. Ushbu mezonga ko'ra pensiya tizimlarining quyidagi turlari (modellari) ajratiladi:

- taqsimlovchi (pensiya to'lovlari uchun joriy xarajatlar joriy, ko'pincha solikli tushumlar hisobidan moliyalashtiriladi va to'lovlar budjet yoki budjetdan tashqari fondlardan amalga oshiriladi);
- jamg'arib boriluvchi (maxsus jamg'armadagi ishtirokchining hisobvarag'ida ish haqidan ajratmalar shaklida kapital shakllanadi, bu kapital investitsiya qilinadi va investitsiyadan olingan daromad bilan birgalikda jamg'arilgan kapital pensiya shaklida to'lab beriladi);
- aralash (taqsimlash va jamg'arishga asoslangan pensiya tizimlaridan bir o'rinda foydalaniladi).

Pensiya tizimining taqsimlashga asoslangan modeli (pay-as-you-go system) avlodlar birdamligi tamoyiliga asoslanadi, shuning uchun uni ko'pincha solidar model sifatida ham talqin qilishadi. Ushbu tamoyilning mohiyati shundaki, keksa avlod (pensionerlar) ning pensiya ta'minoti uchun javobgarlik yosh avlod (iqtisodiy faol aholi) zimmasiga yuklatiladi. Aksariyat holatlarda taqsimlash tizimi davlatga tegishli bo'ladi. Taqsimlash modelida, qoida tariqasida, mehnat staji va ish haqi miqdoridan kelib chiqqan holda, kafolatlangan pensiya darajasi belgilanadi, (pensiya darajasi, odatda, past bo'ladi, chunki bunda asosiy e'tibor kambag'allikdan himoya qilishga qaratiladi). Ushbu modelning asosiy kamchiligi uning demografik o'zgarishlarga nisbatan zaifligida namoyon bo'ladi. Iqtisodiy faol aholining (amalda mehnat faoliyati bilan shug'ullanayotganlar) ulushi qanchalik past va pensionerlarning aholi yosh tarkibida ulushi qancha yuqori bo'lsa, to'lovlarni moliyalashtirish budjetga shuncha katta yuk bo'lib tushadi.

Jamg'arib boriluvchi model (funded system) sug'urta tamoyiliga asoslanadi, pensiya to'lovlari ishtirokchilarning butun mehnat faoliyati davomidagi badallari hisobidan shakllantirilgan jamg'armadan amalga oshiriladi. Mazkur modeldan foydalanish asosida ish haqi o'rtacha va o'rtachadan yuqori bo'lgan xodimlar kela-jakda o'zlarining o'rtacha ish haqiga teng bo'lgan miqdorda pensiya olishga umid qilishlari mumkin bo'ladi. Biroq, u milliy moliya bozorining yuqori darajada rivojlanishini nazarda tutadi, xususan, jamg'arib boriluvchi pensiya ta'minoti ko'p jihatdan zarur infratuzilmaning mavjudligi, bozor ko'lami, raqobat darajasi, tartibga solish va nazorat sifati, yuqori bo'g'in rahbariyatining professionallik darajasi va xatarlarni boshqarish sifati kabilarga bog'liqdir. Bundan tashqari, mazkur tizimni taqsimlash tizimi bilan taqqoslash, u demografik omillarga nisbatan kamroq sezgir bo'lsada, ammo u investitsiya jarayonining samarasizligi va moliyaviy-iqtisodiy inqirozlar natijasida moliyaviy aktivlarning qadrsizlanish xatari bilan ifodalanuvchi iqtisodiy omillarga juda ham sezgir ekanligi borasida xulosa qilish imkonini beradi. Jamg'arib boriladigan pensiya tizimi keyinchalik uni pensiya yoshiga yetganda tovar va xizmatlarni iste'mol qilishga almashtirish maqsadida mehnat faoliyati davomida ma'lum bir aktivlar portfelini shakllantirish imkoniyatini beradigan bo'lsa, asosan davlat tasarrufida bo'lgan taqsimlashga asoslangan pensiya tizimi pensionerga yosh avlod tomonidan yaratilgan tovar va xizmatlarning bir qismini o'zlashtirishiga va'da beradi ^[11].

Pensiya tizimini tashkil etishning nazariy asoslarini ko'rib chiqish milliy pensiya tizimini yaratishning turli xil mumkin bo'lgan variantlari mavjudligini ko'rsatadi. Quyida xorijiy mamlakatlarda pensiya tizimlarini tashkil qilish amaliyotini ko'rib chiqamiz.

Qadimgi Yunonistonda ham davlat oldida xizmat ko'rsatgan keksa fuqarolarga nafaqalar to'lab berilgan ^[12]. Rim imperiyasida harbiy pensiyalar harbiy xizmatchilarga umrbod to'lab berilgan.

Tahlillarning ko'rsatishicha, pensiya tizimi dastlab Germaniyada 1889-yilda joriy qilingan. Uning o'ziga xos xususiyati shundaki, pensiya nafaqat davlat xizmatchilari, balki xususiy sektorda band bo'lganlarga ham to'langan. Germaniya pensiya tizimi ish beruvchi va xodimlarning badallari hisobiga faoliyat ko'rsatuvchi majburiy ijtimoiy sug'urtaga asoslanadi. Fuqaroning pensiya huquqlari miqdori to'g'ridan to'g'ri to'langan badallar miqdoriga bog'liq bo'lgani holda, Germaniya pensiya tizimini yaratishning asosiy tamoyili pensiyaga chiqqandan keyin xodimning mulkiy holati va ijtimoiy mavqeyini saqlab qolish tamoyiliga asoslangan edi.

Germaniya pensiya ta'minoti modeli uch darajali pensiya hisoblash tizimiga asoslanadi. Birinchi bosqich-davlat pensiyasi (gesetzliche Altersversorgung), bu ish joylari majburiy pensiya sug'urtasi bilan sug'urtalangan barcha xodimlar uchun majburiydir. Uning kelgusidagi miqdori pensiya badallari miqdori, ya'ni bo'lg'usi pensionerning ish haqiga bog'liq bo'ladi.

Germaniyada davlat pensiyasi bo'lg'usi pensianing asosiy qismini tashkil qiladi, lekin u ko'pincha oluvchiga odatiy va maqbul turmush darajasini ta'minlay olmaydi. Mazkur tizim tanqidchilarining fikricha, xodimlarning bugungi kunda ish haqi darajasining pastligi hisobiga ularning kelgusida ham pensiya miqdorlari past bo'ladi, bu esa jamiyatda kam ta'minlanganlar sonining ko'payishiga olib keladi.

Germaniya pensiya tizimining ikkinchi darajasi ishlab chiqarish pensiyasi (betriebliche Altersversorgung) deb ataladi, bu, o'z navbatida, davlat sektori xodimlari va tegishli kasaba uyushmalari nazorati ostidagi yirik xususiy sektor kompaniyalari xodimlari uchun pensiyalarga bo'linadi. Bunday holatda ish beruvchi ushbu turdagi pensiyani rasmiylashtirish bilan bog'liq barcha choralarni o'z zimmasiga oladi va aksariyat hollarda davlat tomonidan taqdim etiluvchi soliq imtiyozlarini hisobga olgan holda, ishchilarning ish haqidan pensiya badallarini mustaqil ravishda ushlab boradi, xodimlarning ish haqidan bo'lsa ularning ish joylariga sodiqligidan kelib chiqqan holda badallarni ushlab boradi.

Uchinchi daraja – xususiy pensiya sug'urtasi (private Altersversorgung). Germaniyada istiqomat qiluvchi har qanday nemis fuqarosi keksalikda o'zini qo'shimcha moliyaviy xavfsizlik yostiqchasi bilan ta'minlash uchun istalgan vaqtda xususiy pensiya jamg'armasiga badal to'lashi mumkin. Shu bilan bir qatorda, nemis fuqarolari o'zlarining qarilikda farovonliklarini ta'minlash maqsadida hozirdanoq turli aktivlarga, masalan, qimmatli qog'ozlar va hattoki, kriptovalyutalarga sarmoya kiritadilar.

1891-yilda Daniyada joriy qilingan pensiya tizimi boshqa tamoyillarga asoslangan holda tashkil qilingan. U dastlab ijtimoiy sug'urtalashni ko'zda tutmagan holda pensiyalar soliq tushumlari hisobidan moliyalashtirilib kelingan. Bu birdamlik tizimida tenglashtiruvchi yondashuvning namunasi bo'lib, uning asosiy maqsadi aholining eng kambag'al qatlamlari uchun minimal yashash sharoitlarini ta'minlashdan iborat edi. Bugungi kunga qadar Daniya pensiya tizimi takomillashib keldi, hozirda mamlakat milliy pensiya tizimi MCGPI indeksida dunyo bo'yicha yetakchi o'rinni egallaydi. Daniyada pensiya tizimining o'ziga xosligi shundaki, mamlakatda istiqomat qiluvchi fuqaro bir nechta manbalardan pensiya olish mumkin. Mamlakatda pensiya tizimi universal tavsifga ega bo'lgani holda, u mamlakatning barcha fuqarolarini qamrab oladi. Mamlakat pensiya tizimi quyidagi darajalarni o'z ichiga qamrab oladi:

- Davlat pensiya rejasi va majburiy jamg'arma pensiya rejasi;
- Majburiy kasbiy pensiya rejasi;
- Ixtiyoriy pensiya rejasi.

Daniyada davlat pensiya tizimi umrbod to'lash tamoyiliga asoslanadi. Pensionerining umumiy miqdori pensionerining shaxsiy daromadi va oilaviy holatiga bog'liq. Pensiya miqdori ish stajiga va badallarga bog'liq emas. Davlat pensiyasi asosiy pensiya va ustamalardan iborat bo'lib, uni to'lash davlat budgetiga soliq tushumlari hisobidan amalga oshiriladi. Davlat qo'shimcha pensiya nafaqalarini ham to'laydi. Davlat pensiyasini olishning asosiy shartlari quyidagicha:

- mamlakatda 40 yil davomida istiqomat qilish;
- pensiya yoshi 66 yoshga teng, pensiyaga chiqish yoshini 69 yoshga ko'tarish ko'zda tutilgan.

Pensionerining moliyaviy ahvoli davlat pensiyasi miqdoriga ta'sir qiladi. Investitsiya daromadi, ixtiyoriy pensiya yoki kasbiy pensiya asosiy pensiya miqdoriga ta'sir qilmaydi. Biroq, agar pensioner o'z ishini davom ettirsa, asosiy pensiya kamaytirilishi yoki butunlay bekor qilinishi mumkin. Ishlayotgan pensionerlar uchun asosiy pensiyani olish muddatini kechiktirish imkoniyati taqdim etiladi.

ATP guruhi 1964-yilda Daniya parlamenti tomonidan tashkil etilgan mustaqil organ bo'lib, u pensiya jamg'armasi (ATP Lifelong Pension) va protsessing markazini o'z ichiga oladi. ATP hozirda Yevropadagi eng yirik pensiya jamg'armalaridan biri bo'lib, 5,3 million ishtirokchiga ega (2020-yilda mamlakat aholisi soni 5,8 million kishini tashkil qilgan). ATP Lifelong Pensionning maqsadi fuqarolarning keksalik davrida davlat pen-siyasi bilan birgalikda birlamchi moliyaviy xavfsizligini ta'minlashdan iboratdir.

ATP Lifelong Pension davlat pensiyasidan tashqari qo'shimcha pensiya daromadlarini ta'minlash borasida majburiy Daniya pensiya rejasi hisoblanadi. Mamlakat fuqarolari ATPga quyidagi holatlarda badal to'lashlari shart ^[13]:

- fuqaro yollanib ishlasa va ijtimoiy ta'minot bo'yicha nafaqa olsa;
- 16 yoshga to'lgan har qanday fuqaro;
- Daniyada mehnat faoliyat bilan shug'ullanuvchi yoki daniyalik ish beruvchi tomonidan qisqa muddatga chet elga yuborilgan fuqaro;
- haftasiga kamida 9 soat ishlaydigan fuqaro.

Daniya pensiya jamg'armasi ATPning investitsion faoliyati alohida qiziqish uyg'otadi. Jamg'armaning investitsion faoliyati quyidagi unsurlarni o'z ichiga oladi:

- Budget riski va bonus salohiyatidan tashkil topuvchi investitsiya portfelidan samarali foydalanish, ya'ni umumiy risklar bonus salohiyati doirasida bo'lishi lozim;
- Investitsiya maqsadlarini ajratish, unda xedjirlash portfeli kafolatlangan pensiyani ta'min qilsa, investitsiya portfeli (bonus salohiyati);
- pensiyalarning real qiymatini saqlashni ta'minlaydi;
- ATP ning investitsion yondashuvi risklarni diversifikatsiya qilish omillariga asoslanadi.

Buyuk Britaniya va Avstraliyada pensiya tizimlari 1908-yilda, Fransiya 1910-yilda, Shvetsiyada 1913-yilda va Italiyada 1919-yilda ishga tushirilgan. Bugungi kunda Buyuk Britaniyadagi amaldagi pensiya tizimi aralash tavsifga ega bo'lgani holda, taqsimlovchi va jamg'arib boriladigan unsurlarni o'z ichiga oladi (3-rasm).

Buyuk Britaniya pensiya tizimining o'ziga xos jihatlaridan biri shundaki, pensiya qonunchiligiga ko'ra, pensionerlarning mehnat faoliyati bilan shug'ullanishlari taqiqlanmagan. Bu vaqtinchalik yoki doimiy ish bilan ta'minlash orqali nafaqa olish va daromadni oshirish imkonini beradi. Hukumat yaqin istiqbolda pensiyaga chiqish yoshini uzaytirishni ko'zlamogda, bu aholi turmush darajasi va umr ko'rish davomiyligining o'sishi bilan izohlanadi.

Pensiya olishni istagan ayollar uchun yana bir qancha talablar mavjud. Ayni paytda barcha ayol fuqarolar 60 yoshida pensiya olish huquqiga ega.

Britaniya fuqarolari avvalroq pensiyaga chiqish imkoniyatiga egalar. Bunga fuqarolar 55 yoshdan keyin da'vogarlik qilishlari mumkin bo'ladi. Ushbu yoshga yetgunga qadar pensiya to'lovlari faqat sog'liq bilan muam-molar mavjud bo'lgandagina tayinlanishi mumkin.

Davlat pensiya dasturiga muqobil sifatida xususiy pensiya ta'minoti tizimi ham mavjud bo'lgani holda, bu hatto xorijiy fuqarolarga ham bunday ajratmalarni olish imkonini beradi. Nomzodga qo'yiladigan yagona talab – u istalgan ingliz kompaniyasida kamida ikki yillik tajribaga ega bo'lishi lozim. Shu bilan birga, davlat dasturidan farqli o'laroq, xususiy pensiya jamg'armalarining xizmatlari to'lovlar bo'yicha cheklavlarni ko'zda tutmaydi. Badallarning minimal miqdori, odatda, xodim umumiy daromadining taxminan 5-8% ni tashkil qiladi. Biroq fuqaroning xohishiga ko'ra, badal miqdori oshirilishi ham mumkin ^[14].

Boshqa mamlakatlardan farqli tarzda, Shimoliy Amerikada pensiya tizimlarini tashkil etish jarayoni bir muncha kech boshlangan. Kanadada milliy pensiya tizimi 1927-yilda, AQShda esa 1935-yilda yo'lga qo'yilgan. Ammo shuni ta'kidlash kerakki, Qo'shma Shtatlarda davlat xizmatchilari uchun pensiyalar 1915-yildan beri to'lanadi va birinchi korporativ pensiyalar, garchi ular tizimli tavsifga ega bo'lmasada, 1875-yildayoq mavjud bo'lgan ^[15]. Bugungi kunda AQShda aralash taqsimlanadigan va jamg'ariladigan pensiya tizimi amal qiladi.

Davlat tomonidan pensiya ta'minotiga ega bo'lish uchun AQShda kamida 10 yil mehnat faoliyatini olib borgan bo'lish lozim. Bu hisob-kitoblarni amalga oshirish huquqini beruvchi minimal davr hisoblanadi. Bu qoida Amerika hududida istiqomat qiluvchi har bir kishiga, shu jumladan, bu yerda o'rnatib qolishga qaror qilgan xorijiy shaxslarga nisbatan ham amal qiladi. Gap shundaki, ish joyida rasman ro'yxatdan o'tgan mamlakatning har bir fuqarosidan pensiya jamg'armasiga ish haqining ma'lum foizi undiriladi. Har yili barcha ishlaydigan fuqarolarga 4 kredit beriladi – bu yerda ular “ballar” deb nomlanadi. Amerikada pensiya olish huquqiga ega bo'lish uchun bir kishi 40 “ball” to'plagan bo'lishi zarur. Odatda, bunday ballarga ega bo'lish uchun kamida 10 yil ishlash kerak bo'ladi.

Biroq amerikalik pensionerlar faqatgina davlat nafaqalarini olishmaydi. Pensiya ta'minoti uchun jamg'arma hisoblaridan ham ajratmalar yo'naltirilishi mumkin. Odatda, har bir yirik kompaniyaning o'z pensiya jamg'armasi mavjud bo'lib, u yerga xodimlar o'z daromadlarining muayyan bir qismini yuborish imkoniyatiga egalar.

Amerika Qo'shma shtatlarida qarilik pensiyasini olish, shuningdek, nodavlat tizimi doirasida ham tashkil etilishi mumkin. Buning uchun fuqarolar o'zlarining xohishlariga ko'ra pul mablag'larini o'tkazadigan maxsus hisob raqamlarini ochadilar. Fuqarolar mazkur mablag'lardan muayyan bir yoshga yetganlarida yoki ishdan ketgan paytlarida foydalanishlari mumkin bo'ladi.

Davlat ta'minoti ijtimoiy sug'urta tizimining bir qismi bo'lgan pensiya sug'urtasi badallariga asoslanadi. Qo'shma Shtatlarda 43 milliondan ortiq pensionerlar bor. Bu umumiy aholining deyarli 13 foizini tashkil qiladi. To'lanadigan badal stavkasi 7,65% ni tashkil qiladi. Ajratmalar ish beruvchi va xodimlar tomonidan amalga oshiriladi. Umuman olganda, bu miqdor taxminan 15% ni tashkil qiladi. Ushlab qolinayotgan ushlanmalarning bir qismi qarilik chog'ida insonga tibbiy yordam ko'rsatishni tashkil qilish maqsadida tibbiy ta'minotga yo'naltiriladi. Qolgan barcha mablag'lar pensiya ta'minoti uchun sarflanadi: 2023-yilda ushbu yondashuv tufayli mamlakatning deyarli barcha aholisi taqsimlash tizimi asosida faoliyat ko'rsatuvchi federal dastur bilan qamrab olingan ^[16].

Lotin Amerikasi mamlakatlari orasida 1924-yildan boshlab faoliyati yo'lga qo'yilgan Chili pensiya tizimini tadqiq qilish ahamiyatli hisoblanadi. Mamlakat pensiya tizimi dastlab faqatgina taqsimlash tamoyili asosida faoliyat yuritgan bo'lsa, 1981-yildan boshlab, u to'liq jamg'arib boriluvchi asosga o'tkazildi ^[17]. Hozirgi kunda Chili pensiya tizimi taqsimlovchi va jamg'arib boriladigan quyi tizimlar mavjud bo'lgan aralash model hisoblanadi. Lotin Amerikasining ko'pgina mamlakatlarida pensiya tizimini isloh qilish borasida Chili tajribasidan keng foydalanildi. Jumladan, Peruda 1993-yilda jamg'ariladigan tizim joriy qilingan bo'lsa, 1997-yilda Meksika va Boliviya va 1998-yilda esa Salvadorda taqsimlash tizimi tugatildi, 1994-yilda Argentina va Kolumbiyada jamg'arish va taqsimlash unsurlarining uyg'unligiga asoslangan aralash tizim joriy qilindi ^[18].

Xitoyda pensiya yoshi erkaklar uchun 60 yosh, ayollar uchun 55 yoshni tashkil qiladi. Pensiyaga chiqishga ish staji, ishlab chiqarish sharoitlari, ishning og'irligi kabilar ham ta'sir ko'rsatadi. Mamlakatda davlat idoralarida, davlat korxonalarida va sanoat korxonalarida ishlagan odamlarga pensiya tayinlanishi kafolatlanadi.

Bugungi kunda Xitoyning pensiya tizimi huquqiy jihatdan amalda uch daraja – davlat tomonidan taqsimlash, davlat tomonidan jamg'arish va ixtiyoriy jamg'arish quyi tizimlaridan iborat ^[19].

Ammo shuni ta'kidlash joizki, davlat taqsimlash quyi tizimi, turli hisob-kitoblarga ko'ra, mamlakat aholisining atigi 30-50 foizini qamrab oladi va haqiqiy pensiya to'lovlari mamlakat aholisining 10% dan ko'p bo'lmagan qismiga to'lab beriladi, jamg'arib boriladigan quyi tizimlar nisbatan yaqinda paydo bo'lgani holda, uning pensiya tizimiga ta'siri deyarli sezilmaydi. Bir so'z bilan aytganda Xitoyda to'laqonli milliy pensiya tizimini yaratish jara-yonlari hali ham davom etib kelmoqda.

Rivojlangan mamlakatlarda pensiya tizimini isloh qilish 1980-yillarning boshlarida boshlangan va quyidagi asosiy yo'nalishlarda amalga oshirilgan ^[20]:

- pensiya yoshini oshirish (Germaniya, Buyuk Britaniya, Italiya, Portugaliya, Gretsiya);
- pensiya olish uchun zarur bo'lgan minimal ish stajini oshirish (Germaniya, Gretsiya, Italiya);
- belgilangan muddatdan avvalroq pensiyaga chiqish shartlarini qat'iylashtirish (Germaniya, Fransiya);
- pensiyani indeksatsiya qilish mexanizmlarini qat'iylashtirish (Germaniya, Fransiya, Avstriya, Gollandiya, Finlyandiya, Gretsiya);
- davlat xizmatchilarining pensiya imtiyozlarini kamaytirish (Italiya, Portugaliya, Gretsiya, Finlyandiya);
- pensiya ta'minotida jamg'ariladigan unsurdan kengroq foydalanishga o'tish (Chili, Peru, Argentina).

Pensiya tizimlarini tashkil qilishning jahon tajribasi sof ko'rinishdagi taqsimlashga asoslangan pensiya tizimidan tortib sof ko'rinishdagi jamg'arib boriladigan pensiya tizimlarini qamrab oladi. Dunyo amaliyotining ko'rsatishicha, pensiya tizimini samarali tashkil etish borasida barcha mamlakatlar uchun birdek mos keladigan maqbul tuzilma yo'q, chunki, milliy pensiya tizimi makroiqtisodiy va ijtimoiy-madaniy muhitning o'zgarishi asnosida o'zgarishga yuz tutadi.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Pensiya tizimlarini isloh qilishning xalqaro tajribalarga asoslanib, O'zbekistonda pensiya tizimining moliyaviy barqarorligini ta'minlash maqsadida quyidagi tavsiyalardan foydalanish maqsadga muvofiqdir:

- istiqbolda aholining umr ko'rish davomiyligining o'sib borishini inobatga olgan holda, pensiya yoshini kelgusida oshirish tavsiya qilinadi;
- jamg'arib boriladigan tamoyillarga asoslangan nodavlat pensiya tizimini yaratish va uning huquqiy-me'yoriy asoslarini ishlab chiqish orqali uch darajali pensiya tizimiga o'tish zarur;
- milliy pensiya tizimi samaradorligini oshirish maqsadida raqamli texnologiyalarni joriy etishni yanada rag'batlantirish talab etiladi;
- fuqarolarning jamg'arib boriluvchi pensiya badallarini hisobini yuritishni Xalq banki tasarrufidan chiqarish, bu jarayonda boshqa banklarning ishtirokini kengaytirish talab etiladi;
- pensiya dasturlarini moliyalashtirishning sug'urta mexanizmini kuchaytirish lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. The Global Competitiveness Report 2015-2016, World Economic Forum, 2015. P. 35–40. [Electronic resource] – Mode of access: http://www3.weforum.org/docs/gcr/2015-2016/Global_Competitiveness_Report_2015-2016.pdf
2. Tursunov J. (2023). O'zbekistonda pensiya ta'minoti tizimini istiqbolda barqaror amalga oshirilishini ta'minlash yo'llari. Iqtisodiyot Va ta'lim, 24(1), 327–333. https://doi.org/10.55439/ECED/vol24_iss1/a50.
3. O'zbekiston Respublikasining "Fuqarolarning davlat pensiya ta'minoti to'g'risida" Qonuni, <https://lex.uz/acts/112314>.
4. Mo'minov I. N. i dr. xorijiy tajriba asosida pensiya tizimini takomillashtirish va rivojlantirish istiqbollari //sustainability of education, socio-economic science theory. – 2024. – t. 2. – №. 15. – s. 181–190.
5. M.Karimjonov. Опыт зарубежных стран в отношении регулирования пенсий по инвалидности // Review of law sciences. 2017. –№1. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/opyt-zarubezhnyh-stran-v-otnoshenii-regulirovaniya-pensiy-po-invalidnosti> (data obrazeniya: 07.04.2024).
6. Blake D. Pension economics. – John Wiley & Sons, 2006.
7. Mamatov Bahodir Safaralievich. Xorijiy mamlakatlarda pensiya ta'minoti tizimini isloh etishning ustuvor yo'nalishlari // Экономика и финансы (Узбекистан). 2021. –№1 (137). URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/horizhiy-mamlakatlar-da-pensiya-taminoti-tizimini-islo-etishning-ustuvor-y-nalishlari> (data obrazeniya: 11.04.2024).
8. Tursunov J., Jumabaeva K. O'zbekistonda Pensiya ta'minoti tizimi: bugungi holat va rivojlanish istiqbollari //Journal of Fundamental Studies. – 2023. – T. 1. – №. 1. – S. 38-45.
9. Holzmann R., MacArthur I. W., Sin Y. Pension systems in East Asia and the Pacific: Challenges and opportunities. – Washington, DC : World Bank, 2000. – T. 14.
10. Rustamov D., Shemukhamedova S. Indicators and measure for assessing financial stability of the pension system // world economics and finance bulletin. – 2023. – t. 20. – s. 133-140.
11. Barr, N., & Diamond, P. (2006). The economics of pensions. Oxford review of economic policy, 22(1), 15-39.
12. Clark G. L. Pension systems: a comparative perspective. – 2000.
13. <https://www.mercer.com/assets/global/en/shared-assets/global/attachments/pdf-2023-mercercfa-global-pension-index-full-report-11-09-2023.pdf>
14. <https://visasam.ru/emigration/pension/pensiya-v-anglii.html>
15. Clark R. L., Craig L. A., Wilson J. A. history of public sector pensions in the United States. – University of Pennsylvania Press, 2003.
16. <https://xnelcahffngcif9bjk1b7a3e8dh.xn--p1ai/novosti/pensii-v-ssha>
17. Iglesias-Palau A. Pension reform in Chile revisited: what has been learned?. – 2009.
18. Richman K. E. et al. La Tercera Edad: Latinos' Pensions, Retirement and Impact on Families. – Notre Dame : University of Notre Dame, Institute for Latino Studies, 2008.
19. Zhu H., Walker A. Pension system reform in China: Who gets what pensions? //Social Policy & Administration. – 2018. – T. 52. – №. 7. – S. 1410–1424.
20. <https://xnelcahffngcif9bjk1b7a3e8dh.xn--p1ai/novosti/pensii-v-kitae>

Yashil

IQTISODIYOT va TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy, ilmiy, ommabop jurnal

Alfraganus universiteti dotsenti, i.f.f.d. (PhD) Fayziyev Oybek Raximovichning umumiy tahriri ostida nashrga tayyorlandi.

O'zbek tili muharriri: Ulug'bek Eshmuradov

Ingliz tili muharriri: Feruz Hakimov

Rus tili muharriri: Abdimo'min Alikulov, i.f.d., professor

Musahhih: Xondamir Ismoilov

Sahifalovchi va dizayner: Bobur Ochilov

2024. Maxsus son

© Materiallar ko'chirib bosilganda "Yashil" iqtisodiyot va taraqqiyot" jurnali manba sifatida ko'rsatilishi shart. Jurnalda bosilgan material va reklamalardagi dalillarning aniqligiga mualliflar ma'sul. Tahririyat fikri har vaqt ham mualliflar fikriga mos kelamasligi mumkin. Tahririyatga yuborilgan materiallar qaytarilmaydi.

Mazkur jurnalda maqolalar chop etish uchun quyidagi havolalarga maqola, reklama, hikoya va boshqa ijodiy materiallar yuborishingiz mumkin.

Materiallar va reklamalar pullik asosda chop etiladi.

El.Pochta: sq143235@gmail.com

Bot: [@iqtisodiyot_77](https://t.me/@iqtisodiyot_77)

Tel.: 93 718 40 07

Jurnalga istalgan payt quyidagi rekvizitlar orqali obuna bo'lishingiz mumkin. Obuna bo'lgach, [@iqtisodiyot_77](https://t.me/@iqtisodiyot_77) telegram sahifamizga to'lov haqidagi ma'lumotni skrinshot yoki foto shaklida jo'natishingizni so'raymiz. Shu asosda har oygi jurnal yangi sonini manzilingizga jo'natamiz.

"Yashil iqtisodiyot va taraqqiyot" jurnali 03.11.2022-yildan O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Adminstratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan №566955 reyestr raqami tartibi bo'yicha ro'yxatdan o'tkazilgan.

Litsenziya raqami: №046523. PNFL: 30407832680027

Topshirildi: 10.04.2024-yil. Nashrga ruxsat etildi: 19.04.2024-yil.

Manzilimiz: Toshkent shahar, Mirzo Ulug'bek tumani
Kumushkon ko'chasi, 26-uy.

Jurnalning ilmiyligi:

“Yashil” iqtisodiyot va
taraqqiyot” jurnali

O‘zbekiston Respublikasi
Oliy ta’lim, fan va innovatsiyalar
vazirligi huzuridagi Oliy
attestatsiya komissiyasi
rayosatining
2023-yil 1-apreldagi 336/3-
sonli qarori bilan ro‘yxatdan
o‘tkazilgan.